

TÜRKİYE’DE EV İŞÇİLERİNİN DÜNÜ VE BUGÜNÜ

THE PAST AND PRESENT OF HOUSEWORKERS IN TURKEY

Olca YİRE*

ÖZET

Toplumsal cinsiyete dayalı işbölümü Türkiye’de kadınları geçmişte ve günümüzde ev hizmeti işinden ve bakım emeğinden sorumlu tutmaktadır. Kadınlar, geçmişte bir statü göstergesi olarak günümüzde ise hem ücretli çalışma yaşamına katılım hem de yine bir statü göstergesi olarak evlerindeki bakım işlerini başka kadınlara yaptırmaktadırlar. Söz konusu kadınlar Osmanlı’da köleler, Cumhuriyet’in ilk yıllarında evlatlıklar, günümüzde ise gündelikçilerdir. Bu kadınların ortak özellikleri yoksul ve düşük eğitim seviyelerinden gelmeleridir. Ev hizmeti işinin her kadının doğal olarak yapacağı iş olarak görülmesi ise bu işe ve çalışanlarına düşük değer verilmesine neden olmaktadır. Bu çalışmanın amacı ev işçilerinin Türkiye’deki tarihçesini açıklayıp, bu işteki cinsiyet ayrımcılığının ve sınıf sömürsünün ortaya konmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Ev Hizmeti, Kadın, Köle

ABSTRACT

The division of labor based on gender is responsible for women in Turkey in the past and also in today's domestic service work and care. In the past, as a status indicator, women now have more women in their wives and more women in their homes as a sign of status as they used to be. These women are slaves in the Ottoman Empire, foster child in the first years of the Republic, and are now day laborers. The common characteristics of these women are poor and educational levels are low. The fact that home work is seen as a natural work for every woman causes it to not be valued. The aim of this study is to explain the history of the houseworkers in Turkey and to reveal this common gender and class exploitation.

Keywords: Turkey, Home Service, Woman, Slave

GİRİŞ

Kentte yaşayan eğitim düzeyi düşük, bir mesleği olmayan yoksul kadınlar ile daha iyi bir yaşam için köyden kente göç etmiş göçmen kadınlar, ekonomik sıkıntılar karşısında ailelerini ekonomik darboğazdan kurtarmak için çalışma yaşamına katılmaya başlamışlardır. Bir mesleği ve vasfı olmayan bu kadınların en kolay bulabilecekleri iş ise enformel sektör kapsamında yer alan toplumsal cinsiyetleri ile uyumlu ev işçiliğidir.

Çalışan insanların evi ile işleri arasındaki boşlukları ve yetersizlikleri doldurmak amacıyla ortaya çıkan ev hizmetleri, günümüzde çok önemli bir iş alanı haline gelmiştir. Ev işçiliği, birçok ülkedeki kadın için en eski, en önemli işlerden biridir ve dünya tarihindeki kölelik, kolonileşme ve diğer hizmetlerle bağlantılıdır. Çağdaş anlamda ev işçiliği ırk, etnik köken, cinsiyet, sosyal sınıf ve ulusa dayalı hiyerarşiyi sürdüren küresel bir olgudur. Ev işçiliği, geçmişte de günümüzde de niteliksiz bir iş olarak görülmektedir. Çünkü bu işe bütün kadınların yapabileceği bir iş gözüyle bakılmakta ve ev işçiliği kadınların doğuştan getirdikleri bir

---

* Öğretim Görevlisi, Munzur Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü. olcaytire@munzur.edu.tr

özelliği gibi görülmektedir (ILO, 2010: 5). “Dünya genelinde milyonlarca kadın ev hizmetlerinde çalışmaktadır. Kadınların iş piyasasına katılımlarının artması, nüfusun yaşlanması, çalışma hayatının giderek yoğunlaşması ve aile hayatı ile çalışma hayatı arasında dengenin sağlanmasına olanak verecek yasal ve politik önlemlerin alınmaması sonucunda ev hizmetlerine olan talep giderek artmaktadır. Günümüzde ev hizmetleri çalışanları özellikle geliştirmekte olan ülkelerde işgücünün büyük bir kısmını oluşturmaktadır”(Sükun, 2010: 90).

Bunlarla beraber her iş için söz konusu olduğu gibi ev hizmeti işinde çalışan “ev işçilerinin” de bir tarihi vardır. Türkiye’de ev hizmeti işinde çalışanlar ülkenin sosyoekonomik yapısına göre şekillenmiş olup sırasıyla kapitalizm öncesi başat olan ev kölelerinden, ulus devlet inşası sırasında hizmetçi olarak kullanılan evlatlıklardan, kapitalizmin yaygınlaşmasıyla da gündelikçilerden oluşmaktadır (Özbay, 2012: 119- 120). Bu tarihçeye girmeden öncelikle ev işi ya da ev hizmetinin açıklanması yerindedir.

EV İŞİ KAVRAMI

“Ev işi toplumların yerleşik düzene geçmesiyle başlamış ve bireylerin kendilerini yeniden üretmeleri anlamında her zaman önemli olmuştur. Ev işi, aile bireyleri arasında paylaşılan kendilerini bir ertesi güne hazırlamak için harcanan toplam emektir. Ev işi, teknolojinin gelişmesiyle beraber pek çok yönden daha teknik ve yoğun özellikler kazanmasına rağmen yine de el emeğine ihtiyaç duyulan bir iş türüdür. El emeğini aile bireyleri arasında en çok yüklenenlerse kadınlardır”(Kalaycıoğlu ve Rittersberger Tılıç, 2001:153). Çünkü ev işleri, toplumsal cinsiyet rolleri gereği kadınların yapması gerektiği düşünülen bir iş türüdür.

ILO Türkiye Ofisi’ne (Uluslararası Çalışma Örgütü) göre “ev işi, evin belirli bir üyesi veya tüm aile fertleri için evde veya aile fertleri için icra edilen her türlü iştir. Bu işler arasında çocuk, hasta ve özürlü bakımı, ev temizliği, yemek yapma, ütü yapma, çamaşır yıkama, bahçe bakımı, evin güvenliğini sağlama ve ailenin şoförlüğünü yapma gibi çok çeşitli işler yer alır”(ILO Türkiye Ofisi, 2011:1-2). Başka bir deyişle “ev hizmetleri, hizmetçilik, aşçılık, şoförlük, bahçıvanlık gibi evin günlük işlerine yönelik, aile bireyleri dışında kalanlarca yürütülen işlerdir”(Okur, 2004: 10). Buna göre ev işçisi de “tam zamanlı veya yarı zamanlı (part-time) ev ve bakım işleri yapan; bir veya birden fazla işveren için çalışan; ülke vatandaşı olan veya olmayan; evde yaşayan veya yaşamayan ev işçilerini kapsar. Ev temizliği, bahçıvanlık, aşçılık, dadılık, çocuk, yaşlı bakıcılığı gibi işler ev işçilerinin sunduğu ev hizmetleri içerisinde yer almaktadır”(KEİG, 2014: 1).

ILO ve Okur’un da belirttikleri gibi ev işinin içeriği geniştir. Bu işleri, aile içinde genellikle kadınlar yerine getirmektedirler. Ataerkil sistemin ve toplumsal cinsiyet rollerinin kadına yüklediği ev işleri ve bakım emeği, toplum tarafından kadının kocasına ve çocuklarına sevgisinin bir ifadesi olarak algılanmaktadır. Aile içinde kullanım değeri olarak kadınlar tarafından gerçekleştirilen bakım ve ev işleri, kamusal alanda sunulup değişim değeri haline geldiğinde yani ücretli olarak gerçekleştirildiğinde ise yine kadınlar tarafından ‘ücretli ev hizmetleri’ adı altında icra edilmektedir.

“Ev hizmetlerini, genel olarak uşak, kâhya, hizmetçi, aşçı, çocuk bakıcısı, şoför, bekçi, hayvan bakıcısı, bahçıvan gibi kişiler tarafından görülen, bir evin hizmeti ile ilgili işler şeklinde; ev hizmetleri çalışanlarını da bu işi yapan kişiler olarak tanımlanabilir”(Karaca ve Kocabaş, 2009: 162). Gündelikçilerin yaptıkları ev hizmetleri de herhangi bir iş olmayıp doğrudan mekâna yönelik işler olarak konut ile direkt bağlantı içerisindedir. Ev hizmetinin doğrudan eve veya ev yaşamına yönelik olması gerekir ve bu yüzden ev hizmeti evden soyutlanamaz. Ev

temizliği eve doğrudan bağlı bir hizmet iken, aşçılık, bakıcılık, bahçıvanlık, bekçilik gibi işlerse dolaylı olarak ev yaşamına katkıda bulunan, onu kolaylaştıran hizmetlerdir (Okur, 2004: 10). Bu çerçevede “ev işçiliği ve bakıcılık, iş piyasasında, bireysel ve kamusal olanın mekânsal olarak yani hem işyeri/ev hem de işçi/işveren ilişkileri bakımından iç içe geçtiği hassas bir alanı oluşturmaktadır”(Rittersberger Tılıç ve Kalaycıoğlu, 2012: 301).

Öte yandan ev işçiliği, işverenin kadın olduğu ender kategorilerden biridir. İşverenin ve çalışanın kadın olduğu bu iş alanında genel olarak çocuk ve yaşlı bakımı, yemek yapma, evin dağınıklılığını toparlama, ev süpürme ve silme, cam silme, bulaşık yıkama, çöp atma, banyo ve tuvalet temizliği, çamaşır yıkama, ütü yapma, evcil hayvan bakıcılığı vb. işler yapılmaktadır. Dolayısıyla ev işçilerinin aynı anda birden fazla mesleği yerine getirdikleri söylenebilir.

KÖLELİK

Cumhuriyetin kurulmasından önce Osmanlı döneminde, ev hizmetlerinde köleler çalışmaktaydılar. Köle, savaşta esir edilen veya bir suretle ele geçip satın alınan erkek ve kadın esirlerin adı genel adıdır. Özel olarak kadın kölelere ise cariyeye denilmektedir. Köleler ve cariyeler, hürriyetlerine sahip olmayan, başkasının hüküm ve tasarrufu altında bulunan, para ile alınıp satılan kimselerdir. Köle ve cariyeler her şeyden önce hukukî işlemlere konu olmaları bakımından adeta birer olarak mal kabul edilmektedir (Çakır, 2014: 202). Kölelik Osmanlı Devleti döneminde ortaya çıkmış bir uygulama değildir. Eskiçağ devletlerince kölelik, ekonomik ve sosyal önemine binaen uygulanagelen bir sistemdir. Köleliğin temel kaynağını ise savaşlar oluşturmaktadır (Yiğit, 2015:148-149). Fakat Osmanlı’da köleliğin kaynağı savaş esirlerinin yanında köle pazarlarından da oluşturmaktadır. Pazarlarda çoğunlukla Kuzey Afrika ve Kafkasya’dan getirilen köleler yer almıştır. Kuzey Afrika’dan zenci, Kafkasya’dan ise (Gürcistan, Çerkezistan ve Abazya) beyaz köleler getirilip satılmıştır (Şen, 2007: 73). Tüccarlara satılan tercihen çok küçük yaşlardaki kızlar, yaşlarına ve fiziki özelliklerine göre farklı kullanımlar için ayrılmıştır. Küçük, beyaz ve güzel olanlar aile reisinin cinsel ihtiyaçları için yetiştirilmek üzere odalık olarak, diğerleri ise ev işlerinde kullanılmak için pazara getirilip (Özbay, 2009: 23) para karşılığı satılmış veya başka mallarla ya da başka kölelerle takas edilmişlerdir (Akyılmaz, 2005: 222). Ancak köle statüsüne geçirilen bu esirlerin kesinlikle gayrimüslim olmaları gerekmektedir (Akyılmaz, 2005: 219).

Osmanlı Devleti’ndeki kölelere dair bu uygulamalar hukuk sisteminden değil İslam Hukuku’ndan dayanak almaktadır (Yiğit, 2015:147). Buna göre köleler hakkın sahibi değil konusu olmuşlardır. Mal olarak kabul edildikleri için açık pazarlarda alınıp satılmış, herhangi bir mal gibi mirasa konu olmuş ve rehin verilebilmişlerdir. Bunun gibi, kölelerin miras hakkı olmadığı gibi hürlerle evlenmeleri de yasaklanmıştır. Köle ile efendi arasındaki ilişki tamamen hâkimiyet esasına dayanmış, köle efendisine mutlak itaate mecbur tutulmuştur. Ayrıca efendinin köleyi sınırsız olarak terbiye etme ve cezalandırmaya da hakkı vardır (Akyılmaz, 2005: 214). Osmanlı toplumunda köle ve cariyeye bulundurma yetkisi ise sadece Müslümanlara tanınan bir hak olmuştur (Yiğit, 2015:147).

Kadın köle anlamına gelen cariyelerinse bir kısmı günümüzdeki evlere temizliğe gelen hizmetçi kadınlar gibidir (Uzun, 1998: 64). Cariyeler ev hayatını kolaylaştıran birçok işi yapmışlardır. Köle ve cariyelerin bu hizmetlerinden yararlananlar onların yalnızca yeme, içme ve barınma ihtiyaçlarını karşılamak zorundadır (Yiğit, 2015:155; Dinceç, 2010: 19). Cariyeler bu yönleri ile Osmanlı toplumunda çok önemli bir vazife yerine getirdiklerinden sadece zenginlerin evlerinde değil, hali vakti yerinde olan çoğu kişi ve ailenin evinde bulunmaktadır (Yiğit, 2015:166).

Osmanlı'da ev işlerinde kullanılan köleler ve onların ticareti Avrupa ülkelerinin, özellikle İngiltere'nin baskılarıyla (Özbay, 2009: 22) ve Tanzimat Fermanı'yla birlikte tartışılmaya başlanmıştır. 1847'de zenci esir ticaretinin yasaklanması, köleliğin şeklen kalkmasına neden olmuştur (Şen, 2007: 79-80). 1857 yılında ise Osmanlı sınırları içinde köle ticaretinin kaldırılması ve esir tacirlerinin cezalandırılmasını içeren ferman yayınlanmıştır (Şen, 2007: 102-103). Ancak köle alım satımına getirilen yasağın hayata hemen geçirildiğini söylemek zordur. Köle pazarı dağıtıldıktan sonra esirciler, köle ve cariyeleri hanlarda, evlerde alıp satmaya başlamışlardır (Şen, 2007: 80). Çünkü 1857 yılındaki ferman, köleliğin kaldırılması yönünde çok önemli bir adım olmakla beraber sadece yayımlandığı tarihten sonra ülkeye girişi yapılan köleler için geçerli olmuştur. Fermanda, daha önceden satın alınmış kölelerin durumuyla ilgili herhangi bir içerik yoktur. Bu da kölelik uygulamasına alışmış olan toplumun, uygulamanın kaldırılmasına karşılık vereceği tepkiye bağlanabilir (Şen, 2007: 105).

Diğer taraftan, Osmanlı'da Müslüman olmayan hanelerde köle kullanımı yasak olduğundan bu hanelerde bugünkü anlamıyla ev hizmetçileri bulundurulmuş (Toğrul, 2012: 193), Müslüman hanelerde ise Batılılaşmanın etkisiyle 19. yüzyıldan itibaren ev hizmetçileri çalıştırılır olmuştur. Aslında “ücretli hizmetçilik son yüzyılda artmış olsa bile köle kullanımından bağımsız olarak Osmanlı toplumunda da hizmetçilik vardır. Öyle ki 15. yüzyılda gayri Müslimlerin köle kullanmalarının yasaklanmasının, ücretli hizmetçiliğin eş zamanlı olarak gelişmesinde rol oynadığı açıktır. 19. yüzyılda Müslüman ailelerinde işlevleri, cinsiyetleri ve statüleri farklı pek çok yardımcı aynı evde birlikte durabilmiştir. Örneğin çocukların bakımı için İngiliz, Alman dadıların tutulması; Batı kültürüne ayak uydurabilmek için tercihen bir gayri Müslim aşçının bulunması olağandır. Cariyelerse bu ücretli personeli denetleyici kalfa, kâhya gibi işlevleri üstlenmiş olabilecekleri gibi temizlikten sorumlu yardımcıları olarak da görev yapmışlardır” (Özbay, 2009: 22).

Bütün bunlar, Osmanlı toplumunda üst tabakadan olanların ev işlerinde kadın köleleri çalıştırdıklarını ve Osmanlı toplumunda cinsiyetçi, dinsel bir hiyerarşinin olduğunu ortaya koymaktadır. Öyle ki hem kadın hem de gayri Müslim olmak Osmanlı toplumunda değersiz görüldüğünden ve ev işleri de değersiz ve pislikten arınma olarak algılandığından, bu işler toplumun en değersiz kesimi olarak düşünülen kadın kölelere yani cariyelere kalmıştır. Cariyeler, çalıştıkları evlerdeki bireylerin temizlik ve bakım işlerini yerine getirerek onların yaşamlarını kolaylaştırıp yeniden üretimi sağlamanın yanında, aslında onların toplumsal hiyerarşideki yerlerinin pekişmesine katkıda bulunmuşlardır.

EVLATLIK: BİR TÜR MODERN KÖLELİK

Kölelikle evlatlık arasında görünmez organik bir bağ bulunmaktadır. Bu bağ elinde tutan taraf, asıl olarak halktır. Öyle ki gerek sosyal gerekse aile hayatında köleliği benimsemiş olan halk, bunun kaldırılmasını yadırgamıştır. O nedenle zaman içerisinde köle alım satımı “besleme alma” adına dönüşmüş ve İslami gerekçelere de dayandırarak köleliğe yeni bir tür kılıf düşünülmüştür. Bu, II. Meşrutiyet'in ilan edildiği döneme denk düşmektedir (Şen, 2007: 187).

20. yüzyılda Osmanlı'daki iç ve dış savaşlar, kıtlık, üretimin yavaşlaması, salgın hastalıklar gibi sorunlar, köle kullanımının ücretli hizmetçiliğe dönüşümünü yavaşlatmıştır. Bu koşullarda gelişemeyen orta sınıf, Batı'da olduğu gibi, sanayileşmeyle birlikte ücretli yatılı hizmetçi kullanımına geçememiştir. Buna karşılık, Osmanlı'nın son döneminde yaygınlaşmaya başlayan küçük yaşta kimsesiz, fakir, köylü kız çocuklarını evlatlık olarak onları ev işleri ve çocuk bakımında kullanmak kurumsallaşmıştır (Özbay, 2009: 26). Bu uygulama, 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra hızlanan kitlesel göçler, savaşlar, salgın hastalıklar, açlık ve sefaletin

Anadolu köylüsünü kırıp geçirmesi sonucu ortada kalan kız çocuklarının korunması için en uygun çözüm olarak değerlendirilmiştir (Özbay, 2012: 134). Dolayısıyla evlatlık kurumu, temelde, bir yandan köleciliğin ortadan kalkması ile oluşan boşluğu doldurma, öte yandan kimsesiz, fakir kızları koruma gibi iki taraflı amaçları taşımaktadır (Özbay, 1999: 17).

Kadınların geleneksel olarak bakım emeğinden sorumlu tutulması, yoksul, kimsesiz kız çocuklarının devletin kurumlarında bakılması yerine orta ve üst sınıf ailelerde hizmetçi ve bakıcı olarak çalıştırılmalarında neden olmuştur. Böylece devlet herhangi bir masraf yapmadan bu çocukların bakımını sağlamış ve üzerine düşen sorumluluktan kurtulmuş olmaktadır. Bu kentli ailelerse “hayırseverlik” adı altında böyle kızları evlerine alıp onlara eğitim ve iyi bir gelecek umudu vermelerine rağmen, kızları genelde eğitimden ve iyi bir gelecekte mahrum bırakılmışlardır. Böylece Türkiye’deki “evlatlık” kurumunu, toplumsal cinsiyet ve sınıf ilişkileri ile yetim-öksüz, yoksul çocukları koruyacak devlet kurumlarının yetersizliği doğurmuştur.

Bu çerçevede özellikle savaş yıllarında devlet eliyle, evlere kimsesiz kız çocukları dağıtılmıştır (Özbay, 1999: 21). Kurtuluş Savaşı sırasında hükümet, kimsesiz kız çocuklarının karın tokluğuna hizmetçilik yapmak üzere evlatlık olarak alınabileceğini bizzat ilan etmiştir. 1930’lara gelince Alevi-Kürt evlatlıklar yaygınlaşmıştır. Dersim olayları sırasında kız çocukları evlerden toplanıp genellikle subay ailelerine verilmiş ve bu ailelerde Sünni-Türk olarak yetiştirilmişlerdir. İkinci Dünya Savaşı sırasında ise açlık ve sefalet içinde olan Anadolu köylüsü kızlarını, kentteki bir aileye evlatlık vermek için adeta yarışmışlardır (Özbay, 2012: 134-135).

Benzer şekilde erken Cumhuriyet döneminde üst sınıf aileleri köle satın alır gibi üçer beşer evlatlık alırken, orta sınıflar bir evlatlık kızla ev işlerini ve bakım hizmetlerini döndürmeye çalışmışlardır (Özbay, 2012:136). Bu evlatlık kızlar, evlere çok erken yaşlarda, henüz 5 ya da 6 yaşlarında getirilmektedirler. Biyolojik aileden kasıtlı olarak erken yaşlarda ayırmadaki amaç, evlatlıkların küçükken baskı altına alınmalarını sağlamaktır (Toğrul, 2012: 193).

Bu baskı, evlatlıkların kişisel ve sosyal yaşamlarında açıkça kendini göstermiştir. Öyle ki evlatlık olan kızları düşük maddi kazanç, kötü muamele, zor bir yaşam ve iş koşulları beklemektedir. Evlatlık kızlar, az ve düzensiz uyku, evin diğer fertlerine nazaran kalitesiz yemek, duygusal yaralanmalar, zihinsel ve fiziksel istismar, eğitimden mahrum kalma gibi olumsuzluklar yaşamışlardır (Toğrul, 2012: 196). Benzer şekilde evlatlıkların sürekli denetlenmeleri gerekir; pencereden bakmak, sokağa çıkmak, kapıya gelenlerle konuşmak konusunda yasaklar, cezalar konur. Genellikle arkadaşlarının olmasına da izin verilmez. Böylece evlatlıklar hizmetçi konumunda olmadıkları bir ilişkiye kolay kolay giremezler. Bir köle gibi buldukları evde yaşamlarını sürdürürler ya da evden kaçarlar (Özbay, 1999: 26). Öyle ki evlatlıklar, bu aşağılayıcı yaşantıyı evlatlık olarak evlere gitmeden önce bilirler. Gittikten sonra da çoğu kız köydeki ailesine küser, çünkü onlar ailelerinin istemedikleri çocuklarıdır (Özbay, 2012: 139). Ancak yine de geleceğe ilişkin umutları yok değildir. Evlatlıklar öncelikle evin kızı olmak, sonrasında evinin kadını olmak dileğindedir. Umutlarının gerçekleşmesi ise ancak aileye sadakat ve itaat ile mümkün olabilir (Özbay, 2009: 18). Bununla birlikte evlendirilme ve çeyiz verme vaadi evlatlıkların, aileden sayılmalarını meşru kılan en önemli unsurdur. Ayrıca evlenmediklerinde bile ömürleri boyunca aile ile oturmaya hak kazanırlar (Özbay, 2009: 20-21).

Bu noktada Toğrul’un, evlatlık olarak verilen kadınlarla yaptığı çalışma konuyla ilgili önemli bilgiler vermektedir. Çalışmanın temel bulgusu, katılımcıların çoğunun refahlarında bir artış sağlanmadığı vermektedir. 22 katılımcıdan yalnızca üçü evlatlık olarak refahlarında genel

bir yükselme yaşamıştır. Evlatlıkların çoğunun yeni evlerindeki yaşamları, özgüven ve özsaygı kaybına, pozitif duyguları yitirmeye, güvensizliğe, bağlanamamaya ve yetersizliğe neden olmuştur (Toğrul, 2012: 198).

Görünen o ki toplumsal cinsiyet ve sınıf ilişkilerinden doğan evlatlık kurumunun, kuruluş amaçları ile reel hayattaki uygulamaları birbirinden farklı olmuştur. Köylerinden koparılan bu yoksul küçük kızların teorik olarak aileden sayılmaları, kendi çocuklarına sunulan olanakların onlara da sunulması gerekirken, onlara evde hizmetçilik yaptırılmıştır. Evlatlık alınırken verilen sözlerin yerine getirilmemesi, onları yaşama karşı umutsuz ve güvensiz yapmıştır.

Evlatlık kurumu 1960'lardan sonra ise değişmeye başlamıştır. Bu dönemden sonra sürekli olarak aile değiştiren ve adeta ücretli hizmetçi gibi çalışan "evlatlıklar" ortaya çıkmıştır. Aileler için artık çeyiz hazırlama, evlendirme zorunlulukları da ortadan kalkmaya başlamıştır. Birkaç yıl evlatlık konumunda çalıştıktan sonra ailesinin yanına dönen kızların sayısı artmıştır. 1964 yılında temelde ev hizmetinden yararlanmak üzere evlatlık alma uygulamasını yasaklayan kanun da yürürlüğe girmiş ancak buna rağmen uygulamayı bir biçimde hala sürdüren aileler varlığına devam etmiştir (Özbay, 1999: 29-39).

Sonuçta evlerde temizlik ve bakım hizmetlerinde evlatlıkların kullanılması, cinsiyetçi işbölümünün dolayısıyla ataerkil sistemin bir neticesidir. Ataerkil sistemin bir ürünü olarak kadının ve bakım emeğinin değersiz görülmesi, bu işlerde muhtaç, yoksul kız çocuklarının karın tokluğuna kullanılmasına neden olmuştur. Evlatlık uygulaması, Türkiye'de kadınların daha yeni yeni kamusal alanda çalışmaya başladıkları zamana denk gelmektedir. Dolayısıyla bu kurum Türkiye'deki yoksul, yetim kızları özel alana hapsederken, bu kızların emeklerinden yararlanan orta ve üst sınıftan kadınların da kamusal alana girmelerini sağlamıştır. Ev hizmetlerinde evlatlık uygulaması zamanla yerini yine yoksul kadınları bekleyen "gündelikçiliğe" bırakmıştır.

GÜNDELİKÇİLİK

Türkiye'de kapitalizmin yerleşmeye başlamasıyla birlikte ev hizmetlerinde gündelikçi kadınlar çalışmaya başlamışlardır. Özbay'ın belirttiğine göre gündelikçiler, 1960'ların ikinci yarısından sonra önemli ölçüde ortadan kalkan evlatlıkların yerini doldurmuştur. Böylece, orta sınıf kadınlarının yardımcı ev emeği kullanması daha da yaygınlaşmıştır (2012: 141). "Gündelikçilik başta temizlik olmak üzere çeşitli ev işlerini yerine getirmek amacıyla bir veya birden fazla hanede haftanın veya ayın belli günlerinde çalışmak demektir. Esas olarak çocuk/hasta/yaşlı bakmak ve yanı sıra ev işlerini yapmak üzere tam zamanlı ve sürekli istidam edilen aylıkçı kadınlar da vardır"(Erdoğan-Toksöz, 2013: 9). Gündelikçilerin ortak özellikleri çalıştıkları eve sabah gelip akşam gitmeleri ve aileden sayılmamalarıdır. Oysa köle ve evlatlıklar sabah akşam çalıştıkları evlerde kalarak aileden sayılmaktadırlar.

Ev hizmetleri günümüzde kentte yaşayan yoksul ve düşük eğitimli kadınlar için önemli bir iş alanı iken, ücretli bir işte çalışan orta ve üst sınıf kadınlar içinse önemli bir hizmet alanıdır. Çünkü kadının kamusal alanda ücretli olarak çalışması, ev işlerini, çocuk, hasta, yaşlı bakımını eşiyile paylaşması anlamına gelmemektedir. Bu işler her kadının birincil ve doğal görevi olarak görüldüğünden, ücretli çalışan orta ve üst sınıf kentli kadınlar bu işleri piyasadan karşılamak zorunda kalmaktadırlar. Dolayısıyla kentli kadınlar, gündelikçi kadınlar sayesinde hem daha yüksek gelirli ve statülü işlerde çalışıp hem de sosyal yaşamda (sanatsal ve sportif etkinlikler, arkadaş etkinlikleri, farklı yerleri görme vb gibi) daha fazla yer alabilmektedirler. Bu çerçevede Bora'nın ifade ettiği gibi ev işlerini, sınıfsal farkın yeniden üretildiği bir alan olarak ele almak

mümkündür. Çünkü burada iki farklı sınıftan kadın karşılaşmakta ve geliştirdikleri ilişki stratejileriyle bir yandan güç kazanmaya çalışırken diğer yandan sınıfsal farkı kendi anlam sistemleri içinde algılayıp yorumlayarak kendi özelliklerini inşa etmektedirler (2011: 70). O halde, “ev işçiliği ve bakıcılık, sınıfsal statüye ya da toplumsal cinsiyete dayalı olan ve günümüzde bile bir çeşit yeni kölelik biçimi olarak ortaya çıkan bir eşitsizliği yansıtmaktadır”(Rittersberger Tılıç ve Kalaycıoğlu, 2012: 301).

Ev hizmetleri, diğer açıdan, bu alanda çalışan ve işveren açısından “güven” öncelikli bir sorundur. Bu sebepten, gerek işe alma gerekse işi kabul etme akraba, tanıdık, komşular vb. üzerinden gerçekleştirilmektedir. İşin bu özelliğinin bir getirisi olarak da iş ilişkileri kaçınılmaz olarak geleneksel değer ve normlara göre yürümektedir. Erdoğan ve Toksöz’e göre Türkiye’de bakım ve ev işlerinde çalışacak kişilerin temininde tanıdıklar, ahabplar gibi enformel kanallar çok önemli olmakla birlikte kurumsal hizmetler de gittikçe artmaktadır. Örneğin İŞKUR 2007’den bu yana ev hizmetlerinde çalışmak isteyenler ve eleman arayanlar için aracılık yapmaktadır. İŞKUR’dan lisanslı olan özel istihdam büroları (ÖİB) esasen bakıcı olarak çalışacak kadınların aracılığını yapmaktadırlar. Temizlikçi olarak gündelikte çalışanlar ise daha çok temizlik şirketlerince istihdam edilmekle birlikte, evden ziyade büro temizliğine gönderilmektedirler (2013: 34). Ancak bu ÖİB bünyesindeki taşeronluk ilişkisi içerisinde çalışan firmalar, gündelikçi kadınları sigortasız ve piyasadan daha düşük ücretlerle çalıştırmaktadırlar (Rittersberger Tılıç ve Kalaycıoğlu, 2012: 313). Gündelikçi kadınlar da ücretlerinin düşmesini önlemek için ÖİB yerine, aracı olmadan işverenle direkt ilişki kurup çalışmayı tercih etmektedirler.

Konuyla ilgili diğer önemli nokta da Türkiye’de bakım ve ev hizmetleri işinde çalışanların hepsinin Türkiyeli kadınlar olmayışıdır. Özellikle Sovyet Sosyalist Cumhuriyet Birliğinin (SSCB) 1991 yılında dağılmasından sonra kurulan devletlerdeki kadınlar, ülkelerinde yaşanan ekonomik kriz nedeniyle ev hizmetlerinde çalışmak üzere Türkiye’ye gelmeye başlamışlardır. Erdem ve Şahin’in belirttiğine göre ev hizmetlerinde çalışan bu kadınların çok büyük bir kısmı Ukrayna ve Moldova vatandaşlarıdır. Bu kadınların yarısından fazlası evli olup ailesinin bütçesine katkı yapmak amacıyla çalışmaktadırlar (2009: 322). Öyleyse ev işçiliği her zaman düşük eğitilmiş kişilerin yaptığı bir iş değildir. Bazen eğitilmiş fakat göç etmiş kişiler tarafından da yerine getirilmektedir (Albin ve Mantouvalou, 2012: 2). Bu kadınlar açısından kalacak yer önemli bir problem olduğundan yabancılar, yerli ev hizmeti işçilerinden farklı olarak yatılı işçiler olup özellikle çocuk ve yaşlı bakımı işlerinde çalışmaktadırlar. Yabancı ev işçileri, 24 saat çocuk ve yaşlı bakımı ile birlikte evin temizliğini de yapmaktadırlar.

Türkiye’deki yerli, yabancı bütün ev işçilerinin istihdam türleri enformel yani kayıt dışıdır. Enformel yapı, kendi içerisinde pek çok sorun barındırmaktadır. Örneğin gündelikçilerin enformel olarak çalıştırılması bu alanda çalışan kadın sayısının tespitini zorlaştırmaktadır. Bununla birlikte gündelikçilerin sosyal güvenceden yoksun olarak çalışmalarının da önünü açmaktadır. Bu kadınların sağlık sigortaları, iş güvenceleri olmadığından gündelikçi kadınlar sağlık konusunda hassasiyet taşımaktadırlar. Ayrıca gündelikçilik emekliliği bulunmayan, yorucu bir iş olduğundan kadınlar ancak ya ailelerinin ekonomik durumları düzeline ya sosyal güvencesi olan bir işe geçince ya da yaşlanıp fiziksel enerjileri tükendiğinde ev işçiliği işinden ayrılmak durumunda kalmaktadırlar. Bütün bunlardan öte enformel çalışmanın başlıca götürüsü ücret hususundadır.

Ücretleri genellikle enformel olarak belirlenmiş olup en fazla asgari ücret düzeyinde olmaktadır. Ev işlerinin kolay ve yetenek istemeyen işler olarak görülmesi ve yasal düzenlemelerin bulunmaması ücretlerin aşağıya çekilmesinde önemli rol oynamaktadır. Sadece Türkiye’de değil, dünyanın her yerinde “ev işçileri” korunmasız işçilerdir ve birçok istismara

maruz kalmaktadır. Sürekli değişen iş kontratları, ücretlerinden yapılan kesintiler ve ödenmeyen ücretler, bu işin iş düzensiz doğasından kaynaklanır. Bağlayıcı bir iş kontratlarının olmaması, kovulduklarında hiçbir haktan faydalanmamalarına sebep olur ki bu da iş anlaşmalarının genellikle sözlü olmasından kaynaklanır (Ramirez ve Machado, 2003: 3). Ayrıca yazılı iş tanımlarının olmaması nedeniyle ev işçileri önceden tanımlanmayan birçok işi yapmak zorunda kalabilirler. Ve bu işler zamanla daha da çoğalır ya da değişir. Suğur vd. ifade ettikleri gibi gündelikçi kadınlar ile işverenler arasında yazılı uygulamaların olmaması, iki kadın arasındaki resmiyetin kısa zaman sonra yerini samimiyete, yakınlık ve aileden birisi olma gibi paternalist yapılara bırakmasına sebebiyet verir. Bu paternalist yapı, genel işçi-işveren ilişkisini kişiselleştirmekte ve ona ailevi bir öz kazandırmaktadır (2008: 173). İşverenler, paternalist yapıya dayanarak işin tanımının ve saatinin dışına çıkabildikleri gibi ücreti de geç ya da eksik ödeyebilmektedirler. İş güvencesi olmayan, işverenin keyfine bağlı bulunan gündelikçi kadınlarsa işlerini kaybetmemek için itirazsız çalışmaya devam etmektedirler.

SONUÇ

Temelde yoksulluk ve eğitimsizlik, kadınları toplumsal cinsiyetleri ile uyumlu ev hizmetleri içinde çalışmaya zorunlu kılmaktadır. Ev hizmetleri içinde, Türkiye’de önce köleler ve evlatlıklar çalışmış, günümüzde ise bunun yerini gündelikçiler almıştır. Cariyeler, evlatlıklar ve gündelikçilerin ortak özellikleri kadın, yoksul ve muhtaç olmalarıdır. Evlerde temizlik ve bakım hizmetlerinde yoksul ve muhtaç kadınların emeklerinden faydalanılması Türkiye’deki toplumsal cinsiyetçi işbölümünden ve sınıfsal yapıdan kaynaklanmaktadır. Bu çerçevede ev hizmeti işi, toplumsal cinsiyetçi işbölümü ile sınıf ilişkilerinin kesiştiği özel bir yerde bulunmaktadır.

Tarihsel zeminde cariyelerin birer köle, evlatlıklarınca yalnızca resmiyette özgür vatandaş olmaları dışında aralarında önemli bir fark bulunmamaktadır. Cariyeler ve evlatlıkların ortak özellikleri çalıştıkları evlerde yatılı kalmaları ve herhangi bir ücret almamalarıdır. Bununla birlikte her ikisinde de evin sahiplerine sonsuz itaat vardır. Kölelerin ve cariyelerin ardından, kapitalistleşme süreci ve kadınların ücretli çalışma yaşamına katılımlarıyla birlikte ev hizmetlerinde ücretli çalışan kadınlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Gündelikçilerin, cariyeye ve evlatlıklardan ücret dışındaki farkı yatılı çalışmamaları, diledikleri zaman işi bırakabilmeleri ve birden fazla evde çalışabilmeleridir.

Cariye, evlatlık ve gündelikçi olarak çalışan ev işi işçilerinin ilk ortak yönleri, çalıştıkları evlerdeki bireylerin temizlik ve bakım işlerini yerine getirerek onların yeniden üretimlerini kolaylaştırmaktır. Bunlar, çalıştıkları ailelerin sosyal statülerinin yükselmesine de yardımda bulunmaktadır. İkincisi olarak, emeklerinin üst ve orta sınıf ailelerce sömürülmesi ve hak ettikleri değeri görememeleri nedeniyle tarihsel süreçte ev işi işçilerinin sosyal hakları konusunda bir iyileştirme görülmemesidir. Toksöz’ün belirttiği gibi “ev işi işçileri, dünyanın en fazla sömürülen ve istismara uğrayan işçileri durumundadırlar”(Toksöz, 2012: 188). Dolayısıyla geliri ve statüsü düşük, sosyal güvencesi olmayan bu işe başlamak, yoksul kadınlara sunulan zorunlu bir son çare gibi değerlendirilebilir.

KAYNAKÇA

- Akyılmaz, Gül. (2005). Osmanlı Hukukunda Köleliğin Sona Ermesi İle İlgili Düzenlemeler ve Tanzimat Ferman'ın İlanından Sonra Kölelik Müessesesi, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 9, Sayı: 1-2 Sy: 213- 236
- Albin, Einat., Mantouvalou, Virginia. (2012). The ILO Convention on Domestic Workers: From the Shadows to the Light, Forthcoming in the Industrial Law Journal, March
- Bora, Aksu. (2011). Kadınların Sınıfı, İletişim Yayınları, İstanbul
- Çakır, İbrahim Etem. (2014). Osmanlı Toplumunda Köle ve Cariyeler, Sofya 1550-1684, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi Sayı 36 (2014)
- Dingeç, Emine. (2010). Osmanlı Toplumunda Kadınların Üretime Katkıları, History Studies Volume 2/1 2010
- Erdem, Ziya., Şahin, Levent. (2009). Ülkemizde Ev Hizmetlerinde İstihdam Edilen Yabancı Uyruklu İşgücünün Çalışma Koşulları: İstanbul İli Üzerine Bir Alan Araştırması, İstanbul Üniversitesi Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, 2009; 57: 281-325
- Erdoğan, Seyhan.; Toksöz, Gülay. (2013). Kadınların Görünmeyen Emeğinin Görünen Yüzü Türkiye’de Ev İşçileri, Çalışma Koşulları ve İstihdam Serisi; No. 42, ISSN: 2226-8944, Uluslararası Çalışma Ofisi, Ankara
- Fidan, Fatma., Özdemir, Çağlar. (2011). “Ev Hizmetlerinde Çalışan Kadınlar ya da Evlerin Kadınları”, Çalışma İlişkileri Dergisi, Temmuz 2011, Cilt:2 Sayı: 1 Sy: 79-89
- ILO Türkiye Ofisi, (2011). 189 Sayılı ILO Ev İşçileri Sözleşmesi Hakkında Bilgi Notu, Kasım 2011
- Kalaycıoğlu, Sibel.; Tılıç, Helga Rittersberg. (2001). Evlerimizdeki Gündelikçi Kadınlar, Su Yayınları, İstanbul
- Karaca, Nuray., Kocabaş, Fatma. (2009). “Ev Hizmetlerinde Çalışanların Karşılaştıkları Sorunların Türkiye Açısından Değerlendirilmesi”, Kamu-İş, İş Hukuku ve İktisat Dergisi C:10, S:4
- Keig, (2014). Esnekleşme ve Enformelleşme Kıskaçında Türkiye’de Kadın Emeği ve İstihdamı, Kadın Emeği ve İstihdamı Girişimi (KEİG) Platformu, İstanbul
- Okur, Alırıza. (2004). “Ev Hizmetlerinde (İşlerinde) Çalışanların Sigortalılığı”, Kamu-İş; C:7, S: 3/2004
- Özbay, Ferhunde. (2012). Türkiye’de Ev Emeğinin Dönüşümü Ondokuzuncu Yüzyıldaki Ev Kölelerinden Günümüzdeki Kaçak Göçmen İşçilere, Geçmişten Günümüze Türkiye’de Kadın Emeği, Ankara Üniversitesi Yayınevi, Toplumsal Cinsiyet Dizisi, Ankara, Hazırlayanlar: Ahmet MAKAL, Gülay TOKSÖZ
- Özbay, Ferhunde. (2009). “Evlerde El Kızları: Cariyeler, Evlatlıklar, Gelinler”, Feminist Tarih yazımında Sınıf ve Cinsiyet, İletişim Yay. İstanbul, Çev: Zerrin Ateşer, Selda Somuncuoğlu
- Özbay, Ferhunde. (1999). Türkiye’de Evlatlık Kurumu: Köle mi, Evlat mı? Boğaziçi Üniversitesi Yay., İstanbul
- Ramirez-Machado, Jose Maria. (2003). Domestic Work, Conditions of Work and Employment: A Legal Perspective, Conditions of Work and Employment Series No. 7, Conditions of Work and Employment Programme, ILO, Geneva
- Rittersberger Tılıç, Helga., Kalaycıoğlu, Sibel, (2012). Çocuk ve Yaşlı Bakıcıları: Enformel Sektördeki Kadınlar, Türkiye’de Refah Devleti ve Kadın, İletişim Yayınları, İstanbul, Derleyenler: Saniye Dedeoğlu, Adem Yavuz Elveren

- Suğur, Nadir., Suğur, Serap., Gönç, Şavran Temmuz. (2008). “Türkiye’de Orta Sınıfın Mazbut Hizmetkârları: Kapıcılar, Gündelikçiler ve Çocuk Bakıcıları”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi Cilt:63, Sayı:3.
- Sükun, Hakan. 2010. “Ev Hizmetlerinde Çalışanlar İçin İnsan Onurunu Yakışır İş” ILO 99. Çalışma Konferansı, Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu, Sayı: 389, Ankara
- Şen, Ömer. (2007). Osmanlı’da Köle Olmak, Kapı Yayınları, İstanbul
- Toğrul, Hande. (2012). Ev İçi Emek ve Refah: Türkiye’de Evlatlık Kurumu İle İlgili Bir Durum Çalışması, Türkiye’de Refah Devleti ve Kadın, İletişim Yayınları, İstanbul, Derleyenler: Saniye Dedeoğlu, Adem Yavuz Elveren
- Toksöz, Gülay. (2012). Kalkınmada Kadın Emeği, Varlık Yayınları, İstanbul
- Uzun, Efkân. (1998). XV. Yüzyılda Osmanlı Toplumunda Kölelik, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara
- Yiğit, Ahmet. (2015). XVI. Yüzyıl Edirne’sinde Köle ve Cariyeler, Asia Minor Studies (International Journal Of Social Sciences), Cilt: 3 Sayı: 5 Ocak 2015